

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน : มิติโครงสร้าง และผู้กระทำการ

Power Interaction in E-san Community Forest Management: Structure and Agency

ทัชชวดีณ์ เหล่าสุวรรณ (Tatchawat Laosuwan)¹,
วิยูทธิ์ จัรัสพันธ์ (Viyouth Chumruspanth)², บัวพันธ์ พรหมพักพิง (Buapan Prompakping)³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน และผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าว โดยมุ่งเน้นศึกษาในมิติโครงสร้างและผู้กระทำการ เลือกศึกษาป่าชุมชนสองแห่งในภาคอีสาน ได้แก่ ป่าชุมชนโคกใหญ่ และป่าชุมชนดงเค็ง เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรเป้าหมาย 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้รู้ โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัย พบว่าปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่และป่าชุมชนดงเค็ง เป็นปฏิบัติการต่อสู้ ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน และระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน และผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลายด้าน เช่น การยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการป่า การจัดตั้งองค์กรชุมชนอนุรักษ์ที่เป็นทางการ และส่งผลกระทบต่อแกนนำชาวบ้านที่ถูกฟ้องร้องดำเนินคดีโดยชาวบ้าน และหน่วยงานของรัฐ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้ยืนยันในเชิงทฤษฎีว่า โครงสร้างกับการกระทำมีลักษณะสัมพันธ์กัน

¹ นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ABSTRACT

The objectives of this qualitative research were to analyze 1) power interaction in community forest management, And the effects of the power interaction in community forest management from structure - agency perspective. Two community forests were selected as case studies for this research: Khok Yai Community Forest and Dong Kheng Community Forest. The qualitative methodology was employed for data collection from 2 groups of key informants and the data were collected by semi-structure interview, in dept interview and participatory observation and non - participatory observation. The research findings indicated that the power interaction in community forest management was composed of various types of fighting and negotiation among groups of people and organizations with direct and indirect concern , for example, the negotiation between villagers and villagers and between villagers and government, And analysis of the interaction between the power of community forest management. Many of the structural changes, such as recognition of community rights to forest management. The establishment of community conservation official. And affect people who are leaders sued by villagers and government agencies. The results of this study confirm the theoretical. Structure to carry out a corresponding manner

คำสำคัญ : ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ, การจัดการป่าชุมชนอีสาน, โครงสร้าง, ผู้กระทำการ
Keywords : Power Interaction, E-san Community Forest Management, Structure, Agency

บทนำ

ป่าชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานและปรากฏให้เห็นอย่างแพร่หลายในชุมชนชนบทภาคเหนือและภาคอีสาน ชาวบ้านอาจเรียกป่าชุมชนโดยใช้ชื่อที่

แตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาคและตามประโยชน์ใช้สอยหรือลักษณะที่ตั้งของป่า เช่น ป่าต้นน้ำในภาคเหนือ หรือป่าโคก ป่าทามในภาคอีสาน แต่ความหมายโดยรวมก็คือ ป่าที่ชาวบ้านถือเป็นของส่วนรวม และป่าชุมชนถือเป็นรูปธรรมหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ที่เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวัฒนธรรมการผลิตเพื่อยังชีพในภาคเกษตร โดยมีจารีตประเพณีและความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติ (Chamarik and Santasombat, 1993)

แต่ในบริบทการสถาปนาความเป็นรัฐชาติที่เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 นั้น กระบวนการสร้างความเป็นรัฐชาติ ได้มุ่งเน้นการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าเข้าสู่ส่วนกลาง โดยจัดตั้ง “กรมป่าไม้” ขึ้นมารองรับในปี พ.ศ. 2439 ตามมาด้วยการจัดตั้ง “กรมที่ดิน” ในปี พ.ศ. 2544 จากนั้นได้ตรากฎหมายป่าไม้และที่ดินอีกหลายฉบับ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2473 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2481 พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 เรื่อยมาจนถึงการประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ต่อมาได้ประกาศนโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยมติคณะรัฐมนตรี 25 กันยายน 2528 สำคัญสำคัญของนโยบายดังกล่าวนี้ ด้านหนึ่งต้องการอนุรักษ์ป่าภายหลังที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว อีกด้านหนึ่งเพื่อต้องการส่งเสริมการทำธุรกิจปลูกป่าพาณิชย์ของเอกชน โดยกำหนดเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ร้อยละ 15 และพื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งประเทศ จากนั้นได้ตราพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 เพื่อบริหารการปลูกสร้างสวนป่าของรัฐและเอกชน

จากมาตรการทางกฎหมายและแนวนโยบายการจัดการป่าของรัฐภายใต้แนวคิดแบบสูตรสำเร็จ ละเลยความจริงในเรื่องความแตกต่างหลากหลายของชุมชนและผู้คน เน้นการใช้อำนาจตามกฎหมาย และระบบความรู้เชิงเดียวในการจัดการป่าโดยรัฐ ทำให้ละเลยในเรื่องสิทธิชุมชนที่มีอยู่เดิม ซึ่งเป็นศักยภาพและความรับผิดชอบของชุมชนที่จัดการป่ามาอย่างยาวนาน นำมาสู่การเผชิญหน้าและความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐและทุนอย่างรุนแรง

สำหรับป่าชุมชนอีสาน ซึ่งมีทั้งรูปแบบตามจารีตประเพณีดั้งเดิม หรือรูปแบบประยุกต์ และหรือรูปแบบที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง (Chamarik and Santasombat, 1993) มีทั้งเกิดมานานหรือจัดตั้งใหม่ในภายหลัง กล่าวโดยเฉพาะในบริบทการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และการขยายอำนาจรัฐและทุนเหนือพื้นที่ป่าชุมชนที่ผ่านมา มีจำนวนไม่น้อยที่ผ่านประสบการณ์ในการต่อสู้ ต่อรองอำนาจกับรัฐและทุน ซึ่งหนึ่งในจำนวนนั้น คือ ป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม และป่าชุมชน ดงเค็ง อำเภอนมโพระ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยป่าชุมชนโคกใหญ่มีประสบการณ์ในการต่อสู้ ต่อรองของชาวบ้านรอบป่าที่ต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า ภายหลังจากที่มีการบุกรุกป่าเพื่อจับจองพื้นที่ทำกินตามนโยบายรัฐบาล การตัดไม้ฟันขายให้กับนายทุนที่ทำธุรกิจต้มเกลือรอบป่าโคกใหญ่ รวมทั้งการตัดไม้เพื่อแปรรูปขายให้กับนายทุนท้องถิ่นนำมาสู่การแข่งขัน ต่อสู้ แย่งชิงพื้นที่ประหว่งแกนนากับชาวบ้าน และนำมาสู่การรวมตัวกันจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่มีสมาชิก 20 หมู่บ้าน 5 ตำบล ในเขตอำเภอลำทะเมนชัย เพื่อรวมพลังแก้ไขปัญหากันเป็นที่ยอมรับของคนภายนอก ส่วนป่าชุมชนดงเค็งมีประสบการณ์ในการต่อสู้ เรียกร้องสิทธิ์กับรัฐ อันเนื่องมาจากกรมป่าไม้ โดยส่วนส่งเสริมการปลูกป่า ได้เข้าไปดำเนินการปลูกป่ายูคาลิปตัส มีการเฝ้าระวังขจัดทิ้ง ทำให้ระบบนิเวศป่าสูญเสียไป ประกอบกับการห้ามชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในบริเวณดังกล่าว จึงนำมาสู่การต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านรอบป่าโดยการยื่นหนังสือร้องเรียนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เมื่อไม่เป็นผลได้ชุมนุมประท้วงกดดัน บุกรื้อถอนต้นยูคาลิปตัส ทำให้แกนนำถูกจับกุมฟ้องร้องดำเนินคดี แต่ในที่สุดรัฐก็ยอมคืนสิทธิ์ให้กับชาวบ้าน โดยยุติโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัสในพื้นที่ ภายหลังยุติโครงการชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นเครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง มีหมู่บ้านสมาชิก 6 หมู่บ้าน 2 ตำบลในอำเภอนมโพระ มีการจัดทำแผนฟื้นฟูป่าดงเค็งจนมีสภาพอุดมสมบูรณ์

จากปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของชุมชนรอบป่าทั้งสองพื้นที่ ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยสามารถยืนยันอุดมการณ์ป่าชุมชน อีกด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นความซับซ้อนของโครงสร้างภายนอกที่มีอยู่เหนือป่าชุมชน และกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชุมชนลุกขึ้นมาตอบโต้ต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนระหว่างชุมชนกับรัฐและทุนดังกล่าวข้างต้นนั้น หากจะ

ศึกษาวิเคราะห์ในมิติโครงสร้างและผู้กระทำการ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม (Structuration Theory) (Giddens, 1984, Tangsupvattana, 2007, Puanghut, 2005) จะเป็นอย่างไรมีเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขใด และส่งผลตามมาอย่างไร โดยตามกรอบทฤษฎีของ Giddens นั้น มีข้อเสนอที่น่าสนใจว่า โครงสร้างและมนุษย์ต่างก็มีทั้งลักษณะเป็นผู้กระทำและลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำไปพร้อมๆ กัน (duality) กล่าวคือโครงสร้างกระทำต่อมนุษย์ให้เป็นตัวแทนในการผลิตซ้ำโครงสร้าง ในขณะที่ตัวมนุษย์ก็ใช้โครงสร้างเป็นเครื่องมือในกระบวนการสื่อสารในสังคม โครงสร้างและตัวแทนจึงไม่ใช่สิ่งที่มีลักษณะแยกขาดออกจากกัน แต่เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยกัน และขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ ที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้น ก็คือกิดเดนส์ได้อธิบายว่า อิทธิพลของโครงสร้างที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญคือโครงสร้างในการรับรู้ในอำนาจของสิ่งต่างๆ โครงสร้างในการนิยามว่าสิ่งต่างๆคืออะไร และโครงสร้างในการยอมรับว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควร สุดท้ายทั้ง 3 ส่วนจะกลายเป็น ความทรงจำ และความเข้าใจในสิ่งต่างๆของมนุษย์ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำ (action) และการปฏิสัมพันธ์ (interaction) เพื่อผลิตซ้ำ (reproduce) หรือเปลี่ยนแปลง (change) ในรูปของโครงสร้างใหม่ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตขึ้นอยู่กับเงื่อนไขการกระทำของมนุษย์

ดังนั้น ความสำคัญของการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน มิติโครงสร้างและผู้กระทำการ เป็นการสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถวิเคราะห์แยกขาดจากกันได้ ซึ่งเป็นการศึกษาที่แตกต่างจากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนแบบเดิม ๆ ที่มุ่งเน้นศึกษาด้านใดด้านหนึ่ง เช่นเน้นศึกษาที่โครงสร้างเป็นหลัก หรือเน้นศึกษาที่ผู้กระทำการเป็นหลัก โดยยังมีได้สนใจศึกษาให้ซับซ้อนขึ้นไปกว่านั้นว่า ไม้ว่าชุมชน รัฐ และทุน ต่างก็มีโครงสร้างที่มีอิทธิพลต่อการกระทำในลักษณะที่เป็นทวิภาวะโครงสร้าง คือ มนุษย์สร้างโครงสร้าง ในขณะที่โครงสร้างก็มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน มุ่งศึกษามิติโครงสร้างและผู้กระทำการ และศึกษาผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นศึกษาปรากฏการณ์ ของการต่อสู้ต่อรองอำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐและทุน ภายใต้บริบทการขยายตัวของอำนาจรัฐและทุนเหนือพื้นที่ป่าของชุมชน โดยมุ่งศึกษาในมิติโครงสร้างและผู้กระทำการ สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับการกระทำ หรือผู้กระทำที่เป็นชุมชน รัฐ และทุนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม คือ

- 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มีจำนวนทั้งสิ้น 40 คน แยกเป็นเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ 25 คน เครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง 15 คน
- 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้รู้ ประกอบด้วย ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น ส.อบต. คณะผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ แกนนำกลุ่มสมัชชาคนจน แกนนำกลุ่มเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน มีจำนวนทั้งสิ้น 23 คน จากเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ จำนวน 14 คน และเครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง 9 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structure Interview) ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง ส่วนการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) ใช้กับคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง 2 แห่ง โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล

2. การสังเกต

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เพื่อสังเกตกิจกรรมของเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง 2 แห่งที่จัดขึ้นในระหว่างวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายรูปแบบ ได้แก่ การวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยรวบรวมเอกสารทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารมือสอง การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Informal and In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) การเข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ของกลุ่ม/องค์กรเครือข่ายที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น เน้นกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เชื่อมโยง หาข้อสรุป ตีความหมายเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างลึกซึ้งในมุมมองของคนในที่สามารถตรวจสอบได้และเชื่อถือได้ (Denzin & Lincoln, 2000)

ผลการวิจัย

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการประชุมชนอีสาน ผ่านกรณีศึกษาประชุมชนโคกใหญ่ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดมหาสารคามและประชุมชนดงเค็ง อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการประชุมชนทั้งสองแห่ง เป็นการต่อสู้ต่อรองอำนาจของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การต่อสู้ต่อรองอำนาจในการจัดการประชุมชนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน และระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน โดยผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในการจัดการประชุมชน และมีผลกระทบต่อผู้กระทำการที่ร่วมต่อสู้ ต่อรอง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. รูปแบบการต่อสู้ต่อรองอำนาจในการจัดการประชุมชนอีสาน

1.1 การต่อสู้ ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการประชุมชนอีสานที่เป็นการต่อสู้ ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน พบได้ในพื้นที่ประชุมชนโคกใหญ่และประชุมชนดงเค็ง โดยพื้นที่ประชุมชนโคกใหญ่ สถานการณ์ของปัญหาที่สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการประชุมชนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน มีหลายกรณี ยกตัวอย่างเช่น กรณีแกนนำอนุรักษ์ป่ากับชาวบ้านที่มีที่ดินติดเขตป่า ซึ่งเกิดขึ้นในช่วง

การรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า โดยผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ได้เดินทางพบปะพูดคุยกับผู้นำของหมู่บ้านรอบป่า เพื่อขยายแนวคิด จากนั้นมีการนัดพบปะ พูดคุยอีกหลายครั้ง เพื่อสร้างความศรัทธาให้กับผู้นำและชาวบ้าน โดยผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือได้สะท้อนการทำงานของตนในช่วงนั้นว่า

“เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความไว้วางใจและศรัทธาในตัวเรา บางครั้งก็ต้องเข้าไปช่วยเหลืองานของชาวบ้านทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ เมื่อชาวบ้านศรัทธาในตัวเราแล้ว จากนั้นชาวบ้านก็จะศรัทธาแนวคิดในการอนุรักษ์ของเราต่อไป เช่น เวลาเดินทางไปร่วมงานกิจกรรมในหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น งานบุญประเพณีประจำปี งานบวช งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ เป็นต้น ก็จะหาโอกาสพูดคุยเรื่องป่าไม้ พยายามพูดให้ชาวบ้านเห็นว่าที่ผ่านมามาไม่ให้ประโยชน์อะไรกับเราบ้าง ถ้าหากตัดต้นไม้จนหมดป่า ไม่มีการอนุรักษ์หรือปลูกทดแทนจะเป็นอย่างไร บางครั้งจับกลุ่มพูดคุยตัวต่อตัว หรือกลุ่มเล็ก 2-3 คน หรือบางครั้งเปิดเป็นกลุ่มใหญ่ เช่น การนัดประชุมชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านโดยผ่านผู้ใหญ่บ้าน เพื่อรับฟังความคิดเห็น และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าไม้ และผลกระทบจากป่าไม้ถูกทำลายโดยใช้สื่อพื้นบ้าน เช่นกลอนลำที่แต่งโดยคนในพื้นที่และกลอนลำมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ป่าโคกใหญ่ รวมถึงการรายงานสถานการณ์ป่าโคกใหญ่ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง”

จากการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือ การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ของผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ได้สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านส่วนใหญ่มีปฏิกิริยาในลักษณะของการสนับสนุนแนวคิด และพร้อมให้ความร่วมมือ แต่ในขณะเดียวกัน การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ในการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ ได้สร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านกลุ่มหนึ่งซึ่งมีที่ดินหัวไร่ปลายนาติดกับป่าโคกใหญ่ โดยชาวบ้านกลุ่มนี้ ได้มีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการการปฏิบัติการณ์เคลื่อนไหวของผู้ใหญ่บุญเรืองในลักษณะของการไม่ให้ความสนใจในการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ ในขณะเดียวกันก็ได้บุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อขยายพื้นที่ครอบครองลูก้าเข้าไปในเขตพื้นที่ป่าโคกใหญ่ ยกตัวอย่างกรณีพ่อตาลูกเขยคู่หนึ่งแผ้วถางป่าขยายวงกว้างออกไปจากที่ดินของตนหลายร้อยเมตร ทำให้ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือเข้าขัดขวาง โดยเข้าแจ้งความกับเจ้าหน้าที่ตำรวจของสถานีตำรวจภูธรตำบลนาขาม่าขี้ไล่ ซึ่งเหตุการณ์ในวันนั้น ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือเล่าให้ฟังว่า

“วันที่ 7 เมษายน 2534 ตนเองและเพื่อนได้เดินทางไปประชุมประจำเดือนที่สภาตำบล มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้ไปรายงานให้ทราบว่า พบเห็นพ่อตาลูกเขยคู่หนึ่งซึ่งเป็นชาวบ้านโสกยาง กำลังแฉ้วถางป่าบริเวณป่าโคกหมาว้อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของป่าโคกใหญ่ จึงได้เดินทางไปแจ้งความกับสถานีตำรวจตำบลนาข่า เจ้าหน้าที่ตำรวจได้เดินทางไปตรวจยังที่เกิดเหตุ แต่ไม่มีการจับกุม เป็นเพียงขับไล่ผู้บุกรุกแฉ้วถางให้หนีไปเท่านั้น พอวันรุ่งขึ้น 8 เมษายน ปรากฏว่า จำนวนคนที่มาแฉ้วถางป่ากลับเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพ่อตาลูกเขยคู่นั้นได้ว่าจ้างชาวบ้านมาช่วยแฉ้วถางป่า โดยไม่เกรงกลัวความผิดแต่อย่างใด”

หลังจากเหตุการณ์วันนั้น ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ได้ทำหนังสือเชิญเจ้าหน้าที่ที่ดินจังหวัดมหาสารคาม สาขาเวียงบัว รวมทั้งเชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้านบริเวณรอบป่ามาเป็นสักขีพยานในการรังวัดพิสูจน์สิทธิ์ โดยนำเอกสารสิทธิ์ของพ่อตาลูกเขยคู่ดังกล่าวพิสูจน์ร่วมกันในวันนั้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่า พ่อตาลูกเขยคู่ดังกล่าวได้ลักลอบตัดป่าจริงหรือไม่ ซึ่งการพิสูจน์โดยเจ้าหน้าที่ที่ดินในวันนั้น ก็พบว่ามีการลักลอบตัด แต่ทั้งสองคนก็ไม่ยอมรับ โดยกล่าวยืนยันว่า บริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ของพวกเขา เนื่องจากเป็นเขตหัวไร่ปลายนา และพวกตนก็มีสิทธิ์เป็นเจ้าของ สามารถตัดไม้ได้โดยไม่มีผิด ซึ่งตรงนี้เป็นกรอ้างสิทธิ์ตามระบอบกรรมสิทธิ์ชุมชน ซึ่งโดยประเพณีปฏิบัติแล้ว ให้ผู้มีที่ดินติดกับที่สาธารณะประโยชน์ ใช้ประโยชน์จากที่ตรงนั้น รวมทั้งการขยายที่เข้าไปในป่าด้วย ตามระบอบกรรมสิทธิ์เดิม แต่เมื่อมีกฎหมาย การอ้างสิทธิ์ซ้อนทับแบบนี้ ได้ทำให้เกิดปัญหา เมื่อความเชื่ออย่างนี้เกิดขึ้น จึงทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างพ่อตาลูกเขยที่บุกรุกตัดไม้ในป่ากับผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือได้เพิ่มระดับมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากภายหลังการเชิญเจ้าหน้าที่ที่ดินมารังวัดเพื่อพิสูจน์สิทธิ์แล้ว ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือถูกตอบโต้จากพ่อตาลูกเขยโดยการข่มขู่เอาชีวิต แต่ด้วยความเป็นนักสู้และนักเสียสละ ทำให้ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือไม่เคยย่อท้อ เพราะคิดอยู่เสมอว่าตนเองกำลังทำงานเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวม

อนึ่ง จากสถานการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวข้างต้น ทำให้พ่อตาและลูกเขยคู่ดังกล่าวได้พยายามหาช่องทางที่จะตอบโต้และเอาผิดกับผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือให้ได้ จวบจนกระทั่งวันที่ 19 สิงหาคม 2534 บ้านหนองโ้งได้จัดงานปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ โดยในวันนั้น ได้เรียนเชิญนายอำเภอเวียงบัวมาเป็นประธานในพิธี

แต่นายอำเภอไม่สามารถมาเป็นประธานในวันดังกล่าวได้ จึงได้มอบหมายให้ผู้กำกับการ
สถานีตำรวจภูธรอำเภอวาปีปทุมมาแทน วันนั้นฝนตกหนักทั้งวัน กว่าจะทำพิธีเปิดงานได้
เวลาล่วงเลยมาถึง 4 โมงเย็น พอถึงกำหนดพิธีการ ผู้ใหญ่บุญเรืองในฐานะผู้ใหญ่บ้าน
หนองไฉ้ ได้กล่าวรายงานต่อประธานในพิธี โดยกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของโครง
การฯ เนื้อหาสาระที่กล่าวรายงานในวันนั้น ได้กลายมาเป็นประเด็นกล่าวอ้างของพ่อตา
และลูกเขยแจ้งความกล่าวโทษในข้อหาหมิ่นประมาทในที่สาธารณะ ผู้ใหญ่บุญเรือง
ยางเครือได้เล่าสาเหตุที่ถูกแจ้งความกล่าวโทษในครั้งนี้เพิ่มเติมอีกว่า

“ความจริงก็ไม่มีอะไรมาก เพียงแต่คนที่ฟ้องร้องตนไม่พอใจที่ตนได้
นำกำลังตำรวจไปจับไล่ และเชิญเจ้าหน้าที่ที่ดินมารังวัดเพื่อพิสูจน์สิทธิ์ หลังจากที่ตั้ง
สองคนได้บุกรุกและตัดต้นไม้ รวมทั้งการเคลื่อนไหวกองตนเองเพื่อชักชวนแกนนำและ
ชาวบ้านรอบป่าดำเนินการอนุรักษ์ป่ามาอย่างต่อเนื่อง ทำให้แกนนำและชาวบ้านส่วน
ใหญ่เห็นดีด้วย ซึ่งถ้าปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปเรื่อย ๆ จะทำให้พวกเขาเสียสิทธิ์และผล
ประโยชน์จากป่า จึงพยายามหาช่องทางที่จะยับยั้งไม่ให้มีการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ เลย
นำเอาเหตุการณ์การกล่าวรายงานในวันนั้นมาเป็นประเด็นในการกล่าวหาเพื่อฟ้องร้อง
ดำเนินคดีข้อหาหมิ่นประมาทในที่สาธารณะ”

อีกกรณีหนึ่ง เป็นการต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์กับ
พระสงฆ์ที่เข้าใช้พื้นที่โดยพลการ ซึ่งขัดกับกฎเกณฑ์ของกลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ โดยต่าง
ฝ่ายต่างอ้างความชอบธรรม กลุ่มชาวบ้านอ้างถึงพื้นที่ดังกล่าวในฐานะที่เป็นป่าชุมชน
ที่ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ ในขณะที่พระสงฆ์อ้างความชอบธรรมในการเข้าใช้ประโยชน์
เนื่องจากมีญาติโยมถวาย จนนำมาสู่การชุมนุมของชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์เพื่อขับไล่
พระสงฆ์ออกจากพื้นที่ โดยเหตุการณ์วันนั้น กรรมการป่าชุมชนท่านหนึ่ง ได้เล่าให้ฟังว่า

“วันที่ 7 พ.ย. 42 มีชาวบ้านเกือบหนึ่งพันคนเดินทางมารวมตัวกันที่
วัดบ้านหนองโจด และมีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลสถานการณ์ ชาวบ้านบางคนถือ
อาวุธในมือ เช่น มีด พร้า เลื่อย มีอารมณีกองแค้นที่พระสงฆ์ทั้งสองรูปไม่ยอมออกจาก
พื้นที่ป่า ส่งเสียงโห่ร้อง ขับไล่ด้วยความไม่พอใจ ทำให้ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ประธาน
เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ ซึ่งอยู่ในสถานการณ์วันนั้น ต้องคอยอยู่ใกล้ชิดกับพระสงฆ์
ทั้งสองรูป เพราะกลัวพระสงฆ์จะได้รับอันตราย ในขณะที่เดียวกันก็ได้พูดจาเกลี้ยกล่อม
พระทั้งสองรูปในทำนองว่า ควรจะออกจากพื้นที่ไปก่อน ถ้าวันข้างหน้าเหตุการณ์สงบ

คลี่คลายในทางที่ดีขึ้น ค่อยกลับเข้ามาในพื้นที่ใหม่ ซึ่งทำให้กลุ่มชาวบ้านบางคนไม่พอใจ ที่ผู้ใหญ่บุญเรือง รางเครือไปพูดจาประนีประนอมกับพระสงฆ์ทั้งสองรูปเขนนั่น เวลาได้ ล่วงเลยมาถึงช่วงเย็น การเจรจาต่อรองยังไม่มีทีท่าว่าจะยุติได้ ทั้งพระสงฆ์ทั้งชาวบ้าน ก็ไม่สามารถตกลงกันได้ ในขณะที่เดียวกันผู้ใหญ่บุญเรือง รางเครือก็ยังคงพูดจาหว่านล้อม เพื่อให้พระสงฆ์ทั้งสองรูปออกจากพื้นที่ไปก่อน ในที่สุดพระทั้งสองรูปก็ยอมออกจากพื้นที่ โดยดี จึงทำให้สถานการณ์คลี่คลายลง”

ส่วนในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง สถานการณ์ที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์เชิง อำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน เป็นการต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยชาวบ้านที่เคยใช้ประโยชน์ในบริเวณป่าดงเค็งถูกเจ้าหน้าที่โครงการชมชู่ และไม่ยอมให้ไปใช้ประโยชน์ใด ๆ ในเขตบริเวณที่โครงการฯ ตั้งอยู่ ทำให้ชาวบ้านกลุ่ม หนึ่งที่ได้รับผลกระทบดังกล่าว เดินทางไปร้องเรียนกำนัน และผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ รอบป่าดงเค็ง ซึ่งข้อร้องเรียนในคราวนั้น กรรมการป่าชุมชนท่านหนึ่งซึ่งได้เข้าร่วม ร้องเรียนด้วย เล่าให้ฟังว่า

“พวกผมทนไม่ไหวแล้ว เดือดร้อนมาก หากไม่มีพื้นที่สำหรับทำกิน ต้องตายแน่ ๆ”

สำหรับปฏิภิกิริยาของผู้นำหมู่บ้านต่อข้อร้องเรียนดังกล่าวข้างต้น มีทั้ง เห็นด้วยกับข้อเรียนและเข้าใจ แต่ก็มีผู้นำบางหมู่บ้าน แสดงความไม่เห็นด้วย และยืนยันว่า เจ้าหน้าที่โครงการฯ ทำถูกต้องแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้จะได้รับการชมชู่จากเจ้าหน้าที่โครงการฯ รวมทั้ง การไม่เห็นด้วยกับผู้นำบางหมู่บ้าน กลุ่มชาวบ้านยังคงไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้เจ้าหน้าที่โครงการฯ ตอบโต้ ด้วยการร้องเรียนไปยังกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ชาวบ้าน คนนั้นอาศัยอยู่ ผลทำให้ผู้ใหญ่บ้านเรียกชาวบ้านเหล่านั้นมาตักเตือน พร้อมกำชับว่า ถ้ายิ่งขึ้นเข้าไปใช้ประโยชน์ในบริเวณที่โครงการฯ ดำเนินการอยู่ อาจถูกจับดำเนินคดีตาม กฎหมาย เพราะพื้นที่โครงการเป็นของรัฐ รัฐสามารถดำเนินการใด ๆ ก็ได้

จึงกล่าวได้ว่า การต่อสู้ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านใน พื้นที่ป่าชุมชนทั้งสองแห่ง การต่อสู้ต่อรองจึงมีลักษณะของการเรียนรู้ในการแก้ปัญหา ร่วมกัน ผ่านแกนนำชาวบ้าน มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึกในการ อนุรักษ์ป่า การกำหนดกติกาความร่วมมือ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการบุกรุกทำลายป่า

โดยใช้ระบบจารีต ประเพณีเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ ส่วนในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง การต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านรอบป่าเป็นการต่อรองอำนาจในการใช้ประโยชน์จากป่า ภายหลังจากเข้ามาของโครงการปลูกป่า ยุคาลิปตัส การเรียกร้องสิทธิชุมชนดั้งเดิม ภายใต้อำนาจคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ฐานทรัพยากร และระบบการผลิตภายในชุมชน โดยยุทธวิธีที่ใช้ต่อสู้ต่อรอง ก็คือ การกล่าวอ้างอุดมการณ์ป่าชุมชนที่เชื่อมโยงกับระบบจารีตประเพณี ความเชื่อดั้งเดิมที่สั่งสมสืบทอดโดยผสมผสานกับสิทธิชุมชน

1.2 การต่อสู้ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน

จากการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสานที่เป็นการต่อสู้ ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน พบว่า สถานการณ์ปัญหาที่เป็นการต่อสู้ต่อรองอำนาจในการจัดการป่าโคกใหญ่ อาจไม่เด่นชัดนักเมื่อเทียบกับในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง แต่มีลักษณะที่ใกล้เคียงก็คือ การที่กลุ่มชาวบ้านอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ได้ต่อรองงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน โดยจัดทำโครงการอนุรักษ์และพัฒนาป่าเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐและทุน ซึ่งการต่อสู้ต่อรองในเรื่องดังกล่าวนี้ ทำให้เงินทุนจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนเป็นจำนวนมาก

ส่วนในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง จากการศึกษาพบว่า สถานการณ์ที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน พบได้ในพื้นที่ป่าดงเค็ง จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้กลุ่มบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ พยายามเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าดงเค็ง ซึ่งมีสภาพพื้นที่ว่างขนาดใหญ่ จำนวน 2,850 ไร่ โดยขออนุญาตผ่านสภาตำบล เริ่มจากปี พ.ศ. 2527 บริษัท ร้อยเอ็ด จำกัด ได้เสนอให้ชาวบ้านปลูกไม้เต็ง ต้นสบู่ดำ และข้าวโพดฝักอ่อน โดยบริษัทมีเงื่อนไขว่า บริษัทจะปรับพื้นที่ใหม่ และจะจ้างแรงงานจากชาวบ้าน ชาวบ้านคัดค้าน เรื่องจึงยุติลง ในปี พ.ศ. 2528 มีความพยายามในลักษณะเดียวกัน แต่ชาวบ้านก็ยังไม่เห็นด้วย จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2533 กรมป่าไม้โดยสำนักงานการส่งเสริมการปลูกป่า ภายใต้อำนาจโครงการพัฒนาป่าไม้ทุ่งกุลาร้องไห้ เข้ามาดำเนินการปลูกต้นยูคาลิปตัส เนื้อที่ 300 ไร่ โดยอ้างว่า จะปลูกไม้หลายชนิดเพื่อฟื้นฟูป่าดงเค็ง แต่ภายหลัง ได้นำต้นยูคาลิปตัสเข้ามาปลูก ประชาชนคัดค้านไม่เห็นด้วย แต่ทางราชการก็ยังคงดำเนินการปลูกต่อไป โดยไม่สนใจกระแสการคัดค้านของชาวบ้านแต่อย่างใด จะเห็นได้จากในเวลาต่อมาในปี

พ.ศ. 2534 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการปลูกป่าได้สร้างเรือนเพาะชำถาวรขึ้นที่ป่าดงเค็งและได้เพาะพันธุ์ต้นยูคาลิปตัสจำนวนมาก เพื่อเตรียมปลูกในที่สาธารณะป่าดงเค็ง ปี พ.ศ. 2535 สำนักส่งเสริมการปลูกป่าเตรียมพื้นที่โดยจ้างแรงงานราษฎรในหมู่บ้านรอบ ๆ ป่าเพื่อแผ้วถางต้นไม้ธรรมชาติและจ้างรถแทรกเตอร์ไถ เตรียมแปลงเพาะปลูก และปลายปี พ.ศ. 2535 สำนักส่งเสริมการปลูกป่า ปลูกต้นยูคาลิปตัส จำนวน 1,700 ไร่ ประชาชนเริ่มมีปฏิกริยาไม่เห็นด้วย กับการปลูกต้นยูคาลิปตัส มีการกระทบกระทั่งกันระหว่างเจ้าหน้าที่ปลูกป่ากับราษฎรรอบป่าดงเค็ง และต้นปี พ.ศ. 2536 สำนักส่งเสริมการปลูกป่า ฯ เตรียมพื้นที่อีก 700 ไร่ เพื่อปลูกต้นยูคาลิปตัสเพิ่ม และห้ามชาวบ้านรอบป่าดงเค็งเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าโดยสิ้นเชิง ใครฝ่าฝืนจะถูกจับกุม

สถานการณ์ดังกล่าว ได้นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์ และเสียงคัดค้านเริ่มเกิดขึ้น เมื่อมารู้ว่าพืชที่ทางการอนุญาตให้ปลูก ไม่ได้เป็นไปตามที่เคยสัญญาไว้ แต่กลายเป็นต้นยูคาลิปตัสที่ส่งผลต่อแหล่งน้ำและระบบนิเวศของชุมชน ที่สำคัญคือ การถูกปิดกั้นสิทธิในการเข้าใช้ประโยชน์จากป่าดงที่เคยปฏิบัติมา จึงนำมาสู่การต่อสู้ ต่อรอง อำนาจระหว่างชุมชนกับรัฐโดยมีขั้นตอนปฏิบัติการดังนี้

1.2.1 การยื่นหนังสือคัดค้านโครงการ โดยมีแกนนำชาวบ้านได้ยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยราชการ โดยผ่านหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น สภาตำบล หรือในปัจจุบันได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ จังหวัด นอกจากนี้ การร้องเรียนยังทำผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ หนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ ซึ่งปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในขั้นตอนนี้ เป็นเรื่องการต่อรองกับหน่วยงานราชการเพื่อให้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากพื้นที่ โดยแกนนำชาวบ้านบางคน และต่อมาได้กลายเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนดงเค็ง เป็นมีผู้บทบาทสำคัญในการยื่นหนังสือร้องเรียน

1.2.2 การชุมนุมเรียกร้อง เมื่อยื่นข้อเรียกร้องตามช่องทางปกติผ่านหน่วยงานราชการต่าง ๆ ยังไม่เป็นผล ชาวบ้านจึงร่วมกันเดินขบวนชุมนุมเรียกร้องที่หน้าศาลากลางจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อยื่นข้อเรียกร้อง ซึ่งก็ยังไม่ปรากฏผลในทางปฏิบัติใด ๆ เกิดขึ้น

1.2.3 การร้องเรียนหน่วยงานส่วนกลาง การเข้าร้องเรียนส่วนกลางภายหลังการชุมนุมประท้วงและยื่นข้อเรียกร้องในระดับพื้นที่ ยังไม่คืบหน้า ชาวบ้านจึงตัดสินใจเข้าร้องเรียนกระทรวงมหาดไทย ในที่สุดชาวบ้านเข้าใจได้ว่า หน่วยงานราชการ

คงไม่มีอำนาจในการสั่งยุติโครงการได้จริง จำเป็นที่ชาวบ้านต้องดำเนินการกันเอง ซึ่งนำมาสู่การบุกหรือถอนต้นยูคาลิปตัสในเวลาต่อมา

1.2.4 การบุกหรือถอนต้นยูคาลิปตัสที่ ชาวบ้านประมาณ 2,000 คน ได้พร้อมใจกันรื้อถอนต้นยูคาลิปตัสจำนวน 1,700 ไร่ ทั้ง ใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง ก่อนที่ผู้ว่าราชการจังหวัด และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องจะเดินมาถึง และห้ามปรามได้ทัน และเมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดมาถึง ชาวบ้านได้บอกว่า พวกเขาชาวบ้านได้ดำเนินการรื้อถอนเรียบร้อยแล้ว โดยไม่สนใจผู้ว่าราชการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นชาวบ้านก็เดินทางกลับไปยังหมู่บ้านของตนเอง

1.2.5 การชุมนุมประท้วงกตสัน ภายหลังจากการรื้อถอนต้นยูคาลิปตัสได้ประมาณ 5 เดือน แกนนำ 7 คน ได้ถูกจับกุม ในข้อหาทำให้เสียหายของทางราชการ เมื่อแกนนำถูกจับ ชาวบ้านได้รวมตัวกันชุมนุมประท้วงในพื้นที่ เพื่อกดดันให้ปล่อยแกนนำชาวบ้าน และให้ยุติโครงการ การชุมนุมประท้วงดำเนินการอยู่ 9 วัน คืน ทำให้ภาครัฐยินยอมมอบพื้นที่ป่าให้กับชุมชน และจัดตั้งคณะกรรมการร่วมแก้ไขปัญหาป่าดงเค็ง ส่วนคดีความยังคงดำเนินการต่อไป

1.2.6 การร่วมชุมนุมกับสมัชชาคนจน การร่วมชุมนุมกับหน่วยงานภายนอก ปี พ.ศ.2540 ตัวแทนชาวบ้านได้ ชุมนุมเรียกร้องร่วมกับเครือข่ายป่าไม้ ที่ดินภาคอีสานในนามสมัชชาคนจน ซึ่งชุมนุมเรียกร้องที่หน้าทำเนียบรัฐบาลเป็นเวลา 99 วัน โดยปัญหาป่าดงเค็งเป็นหนึ่งในปัญหาป่าไม้ที่ดินภาคอีสานที่ได้เรียกร้องต่อรัฐบาล โดยข้อเรียกร้องของชาวบ้านรอบป่าดงเค็ง มีดังนี้ (1) ให้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนการฟื้นฟูสภาพป่าของป่าชุมชนดงเค็ง เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรดูแลรักษาป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ (2) ให้กรมป่าไม้ถอนคดีฟ้องร้องราษฎรทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ที่ราษฎร 7 ราย ตกเป็นจำเลยอันเนื่องมาจากปัญหาส่วนป่ายูคาลิปตัส และ 3) ให้สิทธิองค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าดงเค็งในรูปแบบ “ป่าชุมชน” โดยชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยรัฐเป็นผู้สนับสนุน ซึ่งข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ รัฐได้ยอมรับให้การสนับสนุนงบประมาณฟื้นฟู จำนวน 8 ล้านบาทเศษ ในขณะที่ข้อเรียกร้องถอนฟ้องราษฎร กลับไม่ได้รับการตอบรับใด ๆ จากหน่วยงานของรัฐ ส่วนการยอมรับสิทธิของชาวบ้านในการจัดการป่า รัฐได้มอบคืนสิทธิให้กับชาวบ้านในการจัดการป่า

กล่าวได้ว่า การต่อสู้ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับรัฐและทุน เป็นการต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากแผนนโยบายการจัดการป่าของรัฐและทุน จึงลุกขึ้นมาต่อสู้ เรียกร้องเพื่อให้ยอมรับการจัดการป่าโดยชุมชน การต่อสู้ต่อรองจึงเป็นเรื่องของการต่อรองงบประมาณจากภายนอกเพื่อนำมาปรับปรุงฟื้นฟูป่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยยุทธวิธีที่ใช้ คือ การสร้างความเข้มแข็งตามแนววัฒนธรรมชุมชนนิยม ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ ในขณะที่ในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง เป็นการต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการปลูกป่ายูคาลิปตัส ปฏิบัติการต่อสู้ต่อรองจึงมีหลายขั้นตอน เริ่มจากร้องเรียนตามช่องทางปกติ เมื่อไม่เป็นผลจึงมีการชุมนุมประท้วง กัดต้นไม้ รื้อถอนต้นยูคาลิปตัส และร่วมชุมนุมกับสมาชิกคนจน โดยยุทธวิธีที่ใช้ ชุมนุมประท้วง กัดต้นไม้ เพื่อให้เกิดการยอมรับสิทธิชนในการจัดการป่าชุมชน

2. ผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน

ผลพวงจากปฏิบัติการต่อสู้ ต่อรองอำนาจของชาวบ้านรอบป่าดงเค็งกับรัฐ ด้านหนึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรป่า แต่อีกด้านหนึ่งส่งผลกระทบต่อกลุ่มชาวบ้านที่ร่วมต่อสู้ต่อรอง ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 การยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่า

จากการต่อสู้ ต่อรองอำนาจในการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ ส่งผลให้เกิดการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าทั้งในและนอกชุมชน ดังจะเห็นได้จากผู้นำและชาวบ้านรอบป่าหันมาให้ความร่วมมือกับแกนนำอนุรักษ์ป่าจนสามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับเครือข่ายตำบล ในขณะที่หน่วยงานภายนอก ทั้งรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ ก็ได้เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม จึงถือเป็นการยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่า

ส่วนในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง ภายหลังจากการต่อสู้ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านรอบป่าดงเค็งกับรัฐ ส่งผลให้รัฐยอมรับการจัดการทรัพยากรป่าโดยชุมชน ดังจะเห็นได้จากอธิบดีกรมป่าไม้ในขณะนั้น คือ นายผ่อง เล่งอ๋อ มอบคืนผืนป่าดงเค็งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดในขณะนั้น คือ นายฮึกหาญ โทมระศักดิ์ ตามหนังสือด่วนที่สุด ที่ กษ. 0710.03/7311 ลงวันที่ 14 มีนาคม 2537 ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด

นายอีกหาญ โตรมศักดิ์ มอบคืนผืนป่าดงเค็งให้นายชวลิต รูปตาก้อง นายอำเภอพนมไพร ในขณะนั้น ตามหนังสือจังหวัดร้อยเอ็ด ด่วนที่สุด ที่ รอ. 0015 -1 /6911 ลงวันที่ 14 มีนาคม 2537

นอกจากนั้น ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่สาธารณะ ป่าดงเค็ง ตัวแทนข้าราชการ 13 คน และตัวแทนชาวบ้าน 13 คน รวม 26 คน ตาม คำสั่งอำเภอพนมไพร ที่ 249/2537 สั่ง ณ วันที่ 16 มีนาคม 2537 โดยนายชวลิต รูปตาก้อง เป็นคนแต่งตั้ง มติที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่สาธารณะป่าดงเค็ง ได้เสนอโครงการฟื้นฟูที่สาธารณะป่าดงเค็ง

2.2 การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นระบบ

ผลพวงจากการต่อสู้ ต่อรองอำนาจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านในพื้นที่ป่าโคกใหญ่ ทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่า ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” จัดระบบโครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรเป็น 2 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน ซึ่งแบ่งเป็น 20 หมู่บ้าน และระดับเครือข่ายซึ่งมีตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน มีการสร้างกฎเกณฑ์ กติการ่วมเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ โดยมีงบประมาณสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและเอกชน

ส่วนในพื้นที่ป่าดงเค็ง ภายหลังจากการสลายตัวของคณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่สาธารณะป่าดงเค็ง ชาวบ้านรอบป่าได้ร่วมกันจัดตั้งองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นระบบ ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายป่าชุมชนดงเค็ง” โดยมีตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านร่วมเป็นคณะกรรมการ มีการกำหนดกฎระเบียบในการจัดการป่า โดยคณะกรรมการมีบทบาทในอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าร่วมกับชาวบ้านรอบป่า จนกลายเป็นสถาบันของชุมชนในการจัดการป่าดงเค็งและเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป

2.3 แกนนำชาวบ้านถูกฟ้องร้องดำเนินคดี

จากการศึกษาในพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า แกนนำในการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ คือ ผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ถูกชาวบ้านที่มีที่ดินติดเขตป่าฟ้องร้องดำเนินคดีในข้อหาหมิ่นประมาทในที่สาธารณะ เป็นเวลา 3 ปีเศษ และศาลยกฟ้อง

ส่วนในพื้นที่ป่าชุมชนดงเค็ง แกนนำชาวบ้าน 7 คน ถูกดำเนินคดีข้อหาทำลายทรัพย์สินของทางราชการ ภายหลังจากเหตุการณ์ที่ชาวบ้านประมาณ 2,000 คน ได้รวมตัวกันตัดต้นยูคาลิปตัสทิ้ง ปัจจุบัน คดีฟ้องร้องอยู่ในการพิจารณาของ

ศาลฎีกา ซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของการตัดสินคดีความ โดยแกนนำ 2 คนในจำนวน 7 คน ได้เสียชีวิตแล้ว

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนอีสาน สะท้อนผ่านการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ และป่าชุมชนดงเค็ง และผลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าทั้งสองแห่ง สรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนเป็นการต่อสู้ ต่อรองอำนาจของกลุ่มบุคคลทั้งในระดับชุมชน และต่อสู้ต่อรองกับบุคคลภายนอก เช่น ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับรัฐและทุน โดยผลของการต่อสู้ ต่อรองเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในการจัดการป่าชุมชน และสร้างผลกระทบต่อผู้กระทำการที่เป็นแกนนำชาวบ้าน ซึ่งพบได้ในพื้นที่ป่าชุมชนทั้งสองแห่ง

เมื่อเปรียบเทียบปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่ง พบว่า มีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกัน และส่วนที่แตกต่างกัน โดยส่วนที่คล้ายคลึงกัน ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่ง ต่างเป็นการต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจของคนหลากหลายกลุ่มทั้งในระดับชุมชน และภายนอก

การต่อสู้ต่อรองในระดับชุมชน เป็นการต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านรอบป่า โดยร่วมกันเรียนรู้ ต่อสู้ต่อรองเพื่อสร้างข้อตกลง กติกา ภายใต้ระบบความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม การปกครอง ฐานทรัพยากร และระบบการผลิตภายในชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่มีลักษณะแนบแน่นกับการกระทำหรือผู้กระทำการ ในรูปแบบขององค์กรที่เป็นระบบ มีข้อตกลงใหม่ กติกาใหม่ซึ่งต่างจากเดิมที่ใช้ระบบจารีตประเพณีเป็นกลไกในการจัดการ ทั้งนี้เพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมและเกิดความยั่งยืนของทรัพยากรป่าของชุมชน

ส่วนการต่อสู้ ต่อรองอำนาจกับบุคคลภายนอก สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างชาวบ้านกับบุคคลภายนอก โดยแต่ละฝ่ายต่างมีโครงสร้างทางความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ป่าชุมชน รวมทั้งวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์จากป่าที่แตกต่างกันไป เมื่อมาปฏิสัมพันธ์กัน ต่างฝ่ายต่างก็ผลิตซ้ำโครงสร้าง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรอง และต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ

สำหรับความแตกต่างของการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าทั้งสองแห่ง ได้แก่ การต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นการ

ต่อสู้ต่อร่างกายในชุมชนและเครือข่ายเป็นหลัก และยุทธวิธีที่ใช้เป็นแนววัฒนธรรมชุมชนที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กร เพื่อใช้เป็นทุนทางสังคมในการต่อรองกับระบบทุนที่เข้าสู่ชุมชนในขณะที่การต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนยังคงเป็นการต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอก เช่น รัฐและทุน ที่สำคัญ บทบาทของการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างและผู้กระทำเกิดขึ้นภายใต้บทบาทของคณะกรรมการป่าชุมชนชุมชนที่เป็นแกนนำและเชื่อมประสานระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอก

สำหรับข้อค้นพบเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนที่มุ่งเน้นศึกษาในมิติโครงสร้างและผู้กระทำการ ถือเป็น การเปิดมุมมองใหม่สำหรับการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน เพราะตามกรอบทฤษฎี Structuration ของ Giddens (1984) ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการ ในลักษณะที่ไม่สามารถวิเคราะห์แยกขาดจากกันได้ ซึ่งต่างจากแนวคิดเดิม ที่มุ่งเน้นวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการที่ให้ความสำคัญกับด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลัก เช่น เดิมเชื่อว่าโครงสร้างจะเป็นตัวกำหนดการความคิดและการกระทำต่างๆของมนุษย์ซึ่งเปรียบเป็นตัวแทนกระทำการของโครงสร้าง โครงสร้างจึงมี “ลักษณะเป็นผู้กระทำ (subjectivity)” และมนุษย์จึงมี “ลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำ (objectivity)” มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้าม (dualism) แต่กิดเดนส์กลับเสนอมุมมองใหม่ว่าทั้งโครงสร้างและมนุษย์นั้นต่างก็มีทั้งลักษณะเป็นผู้กระทำ และลักษณะเป็นผู้ถูกกระทำไปพร้อมๆกัน (duality) กล่าวคือโครงสร้างกระทำต่อมนุษย์ให้เป็นตัวแทนในการผลิตซ้ำโครงสร้างในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ใช้โครงสร้างเป็นเครื่องมือในกระบวนการสื่อสารในสังคม ทั้งโครงสร้างและตัวแทนจึงไม่ใช่สิ่งที่มีลักษณะแยกขาดออกจากกัน แต่เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ด้วยกัน และขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปไม่ได้ หรือกิดเดนส์เรียกกระบวนการนี้ว่า “ทวิภาวะของโครงสร้าง”

ประเด็นทวิภาวะของโครงสร้าง เมื่อนำมาอธิบายกับข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้ สามารถตีความตามทฤษฎีได้ว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่และป่าชุมชนดงเค็ง เป็นปฏิบัติการทางสังคมของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและทางอ้อม มีลักษณะเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่งตายตัว และมีหลากหลายรูปแบบ โดยแสดงออกในรูปของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันและการเคลื่อนไหวรูปแบบใหม่ ๆ

ทางสังคม ตัวอย่างเช่น การต่อสู้เรียกร้องเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ และการต่อสู้เรียกร้องสิทธิชุมชนของชาวบ้านรอบป่าดงเค็ง ซึ่งปฏิบัติการเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ โดยชาวบ้านรอบป่า ยึดถือจารีตประเพณี และระบบการใช้ประโยชน์ร่วมเป็นโครงสร้างทางสังคม มีการผลิต และผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่รัฐยึดถือกฎหมาย ที่ยอมรับระบบกรรมสิทธิ์รัฐและกรรมสิทธิ์เอกชน มีแนวนโยบายการจัดการป่าที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ส่วนทุนยึดโครงสร้างระบบทุนนิยมเป็นสำคัญ ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อการกระทำของแต่ละฝ่ายอย่างชัดเจน โดยเฉพาะปรากฏชัดจนเมื่อแต่ละฝ่ายได้มาปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่และป่าชุมชนดงเค็ง

การวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการในการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่ง จึงมีเรื่องของความซับซ้อนของอุดมการณ์ แนวคิด และระบบต่าง ๆ มากมาย ซึ่งความซับซ้อนเหล่านี้แสดงออกให้เห็นชัดเจนในปฏิบัติการที่คนกลุ่มต่าง ๆ เลือกนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ในบริบทต่าง ๆ ข้ามพื้นที่และเวลา ซึ่งการศึกษาในมิตินี้ ช่วยทำให้เราเข้าใจความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างกับมนุษย์ผู้กระทำการในลักษณะที่เป็นพลวัตมากขึ้นเรื่อย ๆ

จึงกล่าวได้ว่า ปฏิบัติการทางสังคมในการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชนทั้งสองแห่ง ไม่ได้หมายถึงปฏิบัติการโดยทั่วไป แต่เป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจเนื่องจากมีนัยของการผสมผสานหลักคิด แนวคิด คุณค่า และอุดมการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน และแฝงด้วยนัยของการต่อรองเพื่อให้ยอมรับในความแตกต่าง และเพื่อปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือที่เรียกว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังที่ปรากฏข้อค้นพบในพื้นที่ป่าชุมชนทั้งสองแห่งดังกล่าวมาแล้ว เมื่อคนหลากหลายกลุ่มเข้ามาปฏิบัติการต่อสู้ ต่อรองกันทำให้เข้าใจได้ว่า แต่ละฝ่ายต่างยกเอาความคิดในโครงสร้าง ไม่ว่าจะจะเป็นความรู้ ความเชื่อ หรืออุดมการณ์ในเชิงสถาบัน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่แต่ละฝ่ายมีอยู่แล้ว มาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารต่อรองกัน และเกิดการเปลี่ยนแปลงตามมาในลักษณะที่ตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และที่ไม่ได้ตั้งใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ก็เกิดตามมาในภายหลัง ดังปรากฏในข้อค้นพบในการวิจัยครั้งนี้

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐควรมีการกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชนให้มากขึ้น เพราะจากการศึกษาเครือข่ายป่าชุมชนทั้งสองแห่งในภาคอีสาน ได้พิสูจน์ให้เห็นศักยภาพของคนในชุมชนรอบป่า ที่ร่วมกันจัดการป่าทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายให้เกิดความสมบูรณ์ได้ ถ้ารัฐให้การยอมรับ และส่งเสริมสนับสนุนในทิศทางที่เหมาะสม
2. การต่อสู้ต่อรองเชิงอำนาจในการจัดการป่าชุมชน สะท้อนให้เห็นว่า สิทธิชุมชนยังไม่ได้รับการยอมรับในทางปฏิบัติ เนื่องจากยังไม่มีอำนาจตามกฎหมาย ดังนั้นรัฐและชุมชนควรร่วมมือในการออกกฎหมายที่เป็นการยอมรับสิทธิชุมชน โดยเฉพาะกฎหมายป่าชุมชน
3. การจัดการป่าชุมชนไม่ใช่เป็นเรื่องของชุมชนหรือคณะกรรมการป่าชุมชนเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน ภาครัฐ ภาคเอกชน ดังนั้น การสร้างความร่วมมือกับกลุ่มบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ จึงเป็นความจำเป็น และไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะความร่วมมือของกลุ่มบุคคล หน่วยงาน และองค์กร ถือเป็นกลไกที่สำคัญที่จะทำให้การจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่และป่าชุมชนดงเค็งประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ และรองศาสตราจารย์ ดร.บัวพันธ์ พรหมพิทักษ์ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และด้วยความร่วมมือจากผู้ให้ข้อมูลจากเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ และป่าชุมชนดงเค็งทุกท่าน ผู้วิจัย ขอกราบขอพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- Anthony, G. (1984) **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**. Cambridge:Polity Press; Berkeley: University of California.
- Chamarik, S. and Santasombat, Y. (1993). **Community Forests in Thailand:Directions for Development**. (In Thai) Bangkok: Local Development Institute (LDI) Foundation.
- Denzin, N.K, & Lincoln Y.S. (editors). (2000). **Handbook of Qualitative Research**. 2nd ed. California: SAGE.
- Puanghut, S. (2005). **Structure-Agency**. Bangkok : Office of the National Research Council of Thailand.
- Santasombat, Y. (1999). **A Bibiological Diversity and Folk Wisdom For A Sustainable Development**. (In Thai) Chaingmai ; Nopburi Printing.
- Tangsupvattana, A. (2007). **agency and social structuration**. In Noksuwan, S. & Tangsupvattana, A. (Editor). *Concept in Contemporary Political Science* Vol. 1. Bangkok: Chulalongkorn University.